

SAUSSURE'DEN BAKHTIN'E DİL-KÜLTÜR İLİŞKİSİ: "TÜMÜ KAPSAYICI OLGU"

Tolga YILDIZ ¹

ÖZET

Bu makalenin amacı, XX. yüzyılda çok yönlü bir şekilde sürdürülmüş olan tartışmalar bağlamında Saussure'den Bakhtin'e dil-insan-kültür ilişkisine yaklaşımları okuyucuya tanıtmaktır. Makalede birçok çağdaş filozof ve bilim insanının dil hakkındaki görüşlerinin Antropolog Mauss'un "tümü kapsayıcı olgu" kavramlaştırmasına uygunluğu gösterilmeye çalışılmış, dil olgusuna bireysel yaklaşımın önde gelen kuramcısı olan Saussure ise bu bağlamda eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Sonuç olarak, farklı alanlardan kuramcılarının dil olgusunu bireysel olmaktan çok kültürel bir olgu olarak değerlendirmiş oldukları ortaya koyulmuştur. Bu çerçevede, Bakhtin ve Vygotsky'nin bu tartışmaya olan özgün katkıları yeniden değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dil, kültür, konuşma, diyaloji, Saussure, Vygotsky, Bakhtin.

Yıldız, Tolga. "Saussure'den Bakhtin'e Dil-Kültür İlişkisi: "Tümü Kapsayıcı Olgu"". *İdil* 3.11 (2014): 115-136.

Yıldız, T. (2014). Saussure'den Bakhtin'e Dil-Kültür İlişkisi: "Tümü Kapsayıcı Olgu". *İdil*, 3 (11), s.115-136.

¹ Arş.Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, oykucu@gmail.com

Yazar Notu: Bu makale, yüksek lisans tezimin bir kısmının gözden geçirilmiş halidir. Bu vesileyle tez danışmanım Dr. Sema Karakelle'ye işbirliği için tekrar teşekkür ederim.

THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE AND CULTURE FROM SAUSSURE TO BAKHTIN: “TOTAL SOCIAL FACT”

ABSTRACT

The purpose of the article was to introduce the approaches to the relations among language, human and culture, from Saussure to Bakhtin, to the readers within the context of the sophisticatedly sustained debates in the XX. century. In the article, it was sought to indicate that standpoints of numerous modern philosophers and scientists about language suit the conceptualization of “total social fact” of Anthropologist Mauss, and the leading theorist of individualistic approach to the language, Saussure, was reviewed from a critical viewpoint in this regard. In conclusion, it was claimed that theorists from different areas have tackled the language as a cultural phenomenon rather than an individual one. Within this framework, the original contributions of Bakhtin and Vygotsky to the debates were reevaluated.

Keywords: Language, culture, speech, dialogic, Saussure, Vygotsky, Bakhtin.

1. Kültür ve Dil

“Kültür” kavramı, bugün insanbilimlerinin farklı alanları arasında kesin bir tanıma veya ortak vurgulara sahip değilse de, genel anlamda tutarlı bir şekilde tarif edilegelmektedir. Kavramın etimolojik kökü Latince “*cultura*”dan gelir. İlk ikamet etmek (sonra sömürge kavramına dönüşür), ibadetle onurlandırmak (sonra kült, inanç, tapınma kavramlarına dönüşür) ve yetiştirme/bakma anlamlarıyla kullanılmıştır. 15. yüzyılda Fransızcadan İngilizceye “çiftçilik” anlamıyla geçmiştir. Türkçeye ilk kez 19. yüzyılda Arapça “tarla sürmek” anlamındaki “hars” sözcüğü ile geçmiştir.

Bir kavram olarak “kültür”ün anlamı, insanın gelişim sürecini ve kültürlenmeyi (enculturation) de anlatacak biçimde, 19. yüzyıldaki kullanımıyla genişlemiştir. Almancada ise “kültür” kavram, insanın seküler (akılcı) gelişme sürecinin tanımı olarak “uygarlık” kavramıyla eş anlamlı kullanılmıştır. Bu kavram, özellikle romantik hareket içinde, genel kullanımına bir alternatif olarak “manevi, insani olan” anlamında da kullanılmıştır.

Farklı zamanlarda farklı anlamlar yüklenmiş olan bu kavramı bugün genel olarak şu üç anlam öbeği karşılar görmektedir:

1. Zihinsel, manevi, estetik gelişmeye ilişkin genel bir süreç,
2. Gerek bir grubun, halkın, gerekse de tüm insanlığın yaşama biçimi,
3. Entelektüel ve sanatsal etkinliklerin ürünleri (Williams, 2006, s.105-112).

Günümüzde bu kavram, maddi ve simgesel etkinlikler arasındaki ilişkileri anlatırken, nesneler ve simgelerin bütünlüğüne ilişkin bir anlamı da kapsamıştır. “Kültür, sosyal bilimler için toplumun sembolik ve öğrenilmiş yönlerini anlatan genel bir terimdir (...) Sosyal bilimlerde kültür, biyolojik olarak değil, toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şeyi anlatır” (Marshall, 1999, s.442).

Kültür, yan yana yaşayan farklı insanların ortaklaştığı belirli (bir açıdan kalıplaşmış) düşünce ve davranış süreçlerini ifade eden davranışsal ve sembolik bir mirastır. Bu miras, bir toplumun tüm üyelerince paylaşılır ve her anki etkileşimlerle tekrardan üretilir.

Durkheim (2002, 2006a, 2006b), kültürü, tüm bireysel süreçlerden ayrı, ancak bireyi doğrudan ve tüm güçlü bir şekilde etkileyen bir yapı olarak tanımlamaktadır.

Kültürel kopyalayıcılar birinden-diğerine (ebeveynden çocuklara) geçen bir yapı ya da birçoğundan-diğerine geçen bir yapı (bir topluluktaki birçok yetişkinin bir çocuğa baskı yapması gibi) içinde dikey olarak akarlar. Kültürel kopyalayıcılar yatay olarak da akarlar; yetişkinden yetişkine (birinden-diğerine) ya da liderden takipçilere (birinden-birçoğuna) (De Landa, 2006, s.192).

Durkheim'ın kültür-birey ilişkisini çözümlemesinin bir özeti olan yukarıdaki alıntıya göre çocuk, yetişkinler tarafından "kolektif temsiller" olarak aktarılan kültürel formları dolaysızca içselleştirir. Böylece çocuğun eylemlerine, içine doğduğu toplumsal yapıya uygun olarak bir biçim kazandırılır.

30 yıl sonra Piaget, epistemolojik düşüncenin gelişimsel yönüne dikkat çekerek (Woods ve Grant, 2003) Durkheim'ın bu görüşünü eleştirmiştir. Piaget'ye (2004) göre epistemolojik düşünmenin kapsamı elbette kültürden kültüre değişmektedir. Bu ise çocukların olası kültürel alanlarını çeşitlendirmektedir.¹ Ancak çocukların, farklılaşabilen kültürel alanlarından ayrı, evrensel olarak paylaştıkları, doğuştan getirdikleri, genel ve belirleyici olan gelişimsel nitelikleri de vardır.

Piaget de Durkheim da, zihin ile toplumsal gerçeklik arasında hem bir ayrıma hem de bir uyuma odaklanmışlardır. Ancak bu uyumun bireysel temsillerin mi (Piaget, psikolojist) yoksa toplumsal temsillerin mi (Durkheim, sosyolojist) bir sonucu olduğu konusunda hemfikir değillerdir. Yani son çözümlemede, birey-kültür ilişkisinde bireysel süreçler mi yoksa toplumsal süreçler mi belirleyicidir?

Durkheim, birey-toplum ikiliğini "bireysel temsiller-kolektif temsiller" (Durkheim, 2006a) ayrımını yaparak kurmuş ve bu görüşün insanbilimlerinde gelenekselleşip anonimleşmesine kapı aralamıştır. Piaget ise Durkheim'ı bir açıdan eleştirirken başka bir açıdan onun bireysel ve toplumsal temsiller ayrımını sürdürmüştür. Buna göre, kolektif temsiller psikolojik olgularla açıklanamayacağı gibi (Durkheim), psikolojik temsiller de kolektif olgularla açıklanamazlar (Piaget). Oysa Vygotsky'e (1978, 1999) göre, insan psikolojisindeki gelişim, biyolojik olandan, biyolojik olanı da kapsayan sosyal-tarihsel olana doğru bütünüleyici bir dönüşümdür.

Ne zihin ne de kültür birbiri yerine ikame olurlar. Çünkü kökenleri ve ontolojileri farklıdır. Ancak birbirlerine sıkı sıkıya bağ(ım)lıdırlar. Zihin ve kültür arasındaki bu diyalektik ilişki, tek taraflı (bireysel ya da toplumsal) ve doğrusal bağlantılar oluşturacak (bireyselden toplumsala ya da toplumsaldan bireyseye) şekilde kurgulanıp indirgendiği anda asıl olan bütünselliğini kaybetmektedir (Vygotsky, 1978).

“Normların kuşaktan kuşağa ve topluluklar arasında akışı, hem ağlarla hem de hiyerarşilerle” (De Landa, 2006: 241) kalıplaşmış görünse bile belirli değişimler geçirmeye devam eder. Bu değişim örüntüleri, kültürden kültüre farklılıklar gösterdiği gibi, aynı kültür içindeki farklı alt kültürler arasında da farklılık gösterir. Ayrıca aynı kültür alanı içinde yer alan bireyler arasında da normlarla kurulan ilişkiler bakımından farklılıklar vardır. Farklı insanları birbirine bağlayan “ortaklaştırıcı” kültürün de farklı yüzlerini ortaya çıkartan şey, insan ve toplum arasındaki ilişkidir (De Landa, 2006). Yine de, değişimin daha ağır cereyan ettiği kültürel alan, kendi yapısal ve baskıcı bütünlüğüyle birlikte insan gelişimi üzerinde bağlayıcı, yön verici ve tesirli bir güce dönüşmüştür (“kolektif bilincin bireysel bilince sirayet etmesi,” Durkheim, 2006a, 2006b).

Özetlersek, bu genel çerçeve içinde “düşünce” kavramı, nöronlar gibi biyokimyasal ve kavramlar gibi kültürel malzemelerin iç içe etkileşimlerinden doğan bir bütünlüğün ürünü olarak ele alınabilecek bir ontolojik zemine kavuşturulmaktadır. Çünkü, düşünce yetisi için, örneğin, elverişli bir sinir sistemi ne kadar gerekliyse, o yetinin işlevselleşebilmesi (gerçekleşebilmesi) için bedensel hazır oluşun etkileşeceği elverişli bir kültürel sistemin varlığı da bir o kadar gereklidir. Kültürün, oyuncuların üzerinde yer aldığı herhangi bir sahne olmaktan öte, oyunu birtakım kurumsal kuralların yol göstericiliğinde belirleyen bir unsur, oyun ve oyuncuyu bütünleyen bir çerçeve olduğu unutulmamalıdır.

Antropolog Mauss, bu bütünleyici çerçevenin en etkili şekilde anlaşılabilceği insanbilimleri alanının *dilbilim* olduğunu düşünür. Dilbilim, dilleri hem fizyolojik hem psikolojik hem de sosyolojik olgular olarak tüm yönleriyle anlamaya çalışmıştır. Bu yüzden Mauss (2005), tüm insanbilimleri için dilbilimin bu “tümü kapsayıcı olgu” görüşünü bir model olarak önermektedir:

Bizim işimiz bir bütün olarak insanın bedeniyle ve mantalitesiyledir ve bunlar, aynı anda ve bir bütün olarak verilirler. Temelde, beden, ruh ve toplum birbirine karışır. Bunlar, artık mantalitenin şu veya bu bölümüyle ilgili ayrı ayrı olgular değildir, bunlar, bizleri ilgilendiren ve hayal edilebilecek en kompleks olgulardır. Totalite olguları olarak adlandırılmasını önerdiğim şey budur, ki burada sadece grup değil, fakat, aynı zamanda grupla birlikte bütün kişilikler, ahlaki, sosyal, zihinsel ve özellikle de bedensel ve maddi bütünlük içerisinde verilen bireyler yer almaktadır (s.394).

Psikoloji de geçerli bir insanbilimi alanı olarak kendini ortaya koyduğundan bu yana, zihin-kültür arasındaki diyalektik bütünlüğün (sentez) nasıl formüle edilebileceği sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Psikolojinin kurucularından Wundt “völkerpsikologie”si ile, Mead ise “zihin-benlik-toplum” döngüsü ile zihin-kültür köprüsünü kurmayı denemişlerdir. Bilim tarihçileri ve felsefecileri tarafından “dil

yüzyılı" olarak da tanımlanan 20. yüzyıl, zihin-kültür ikiliğinin "dil" olgusuyla nasıl aşılabileceğine ilişkin pek çok ünlü filozof ve biliminsanının yoğun tartışmalarına sahne olmuştur.

Sonuç olarak, bu tartışmaların genel itibariyle aldığı biçim şu önerme ile özetlenebilir: İnsan düşüncesini durmaksızın niteliksel dönüşümlere uğratan "işaretler" ve bu işaretlerin sembol haline gelmesini sağlayan kaynak güç olan "kültür," insanın gerçeklik hakkındaki ilkelerinin (kozmojinin) oluşumunda en az doğa kadar etkin faktörlerdir.

"Kültür" hakkında, bir prehistorya tarihçisi olan Childe'nin (2005) görüşü oldukça ilgi çekicidir:

Bir bebek, gerçekten, ırkının tohum plazmasına ekilmiş ve orada kendiliğinden ve içgüdüsel olarak uygun beden hareketlerini yapmaya bir ön yatkınlık yaratacak bir sinir sistemi doğal düzenine sahip olarak doğmaz. Ama bir toplumsal geleneği sürdürmek üzere doğar (s.14).

Burada Childe'nin "uygun beden hareketleri"nden kastı, değersel yük taşıyan kültürel davranış örüntüleridir. Mardin (2007), bu sembolik "yük taşıma" halinin, genetik hazır oluştan daha etkili bir şekilde insan davranışlarına "anlam" kazandırdığını düşünmektedir. Biyolojik yatkınlık, bu yükü taşımak için bir altyapı oluştursa da (Jablonka ve Lamb, 2007; Sapir, 1921); sembollerle işaretlenmiş olan bu değersel yük, "çok daha doğrudan insanı etkileyen bir unsurdur" (Mardin, 2007, s.94). Örneğin "özgürlük" kavramı, salt kültürel-tarihsel bir kavramdır. Fakat somut bir karşılığı olan birçok kavramdan daha gerçekçi bir şekilde eylemlerimizi yönlendirir, kısırtılabilir (Childe, 2005).

"İnsanlar bilgiyi 'tabiat'tan almazlar, toplumdan alırlar ve toplumdan alınmış bilgi şekillenmiş bilgidir" (Mardin, 2007, s.91). İnsanlar, toplumsal bir düzenin, yani toplumsal gerçekliğin içine doğarlar; bu şekillenmiş 'bilgi sistemi'ni içselleştirir ve kuşak içinde simgesel kurumlar aracılığıyla dışsallaştırır, paylaşır, yaşatır, değiştirir ve gelecek kuşaklara aktarırlar (Berger ve Luckmann, 1966; Jablonka ve Lamb, 2007; Marx ve Engels, 2004; Mauss, 2005).

Tüm bu süreç, kültürlemedir (enculturation). Kültürleme, denize girenin ıslanacağı gibi, insanın da toplumsallaştırılacağı, toplumsal bir ürün olarak ömrü boyunca yeniden üretileceği anlamına gelir (Marx, 2005). İnsanın geleneksel alışkanlıkları kazanması, sosyal şartlanmalar ile kültürel kalıpları kendiliğinden öğrenmesi, doğumundan itibaren kendi kültürünü benimsemesi ve bu kültürel alana ait olma sürecidir (Bourdieu, 1991). Kültürleme, insanın başına gelen bir şey olduğu kadar, insanların aktif bir şekilde katıldıkları bir etkinliktir de (Piaget, 2004, 2005).

Kültürlemenin en aşikâr göstergesi ise dâhil olunan toplumsal gruba ya da tabakaya has olan dilin öğrenilmesidir (Bourdieu, 1991; Labov, 2006).

Marx ve Engels (2004), insanın kendisini çevresine uydurduğunun, çevresini de ihtiyaçlarına göre düzenlediğinin ve bu düzenlemeye ilişkin ilke ve pratiklerin tarih boyunca aktarılageldiğinin altını çizerler. Kültürel araç gereçler, bu düzenlemeyi yapmak için ellerin, ve kuşaktan kuşağa aktarabilmek için de sesin (daha sonra yazının da) işlevsel ve incelikli kullanımıyla yaratılmış ve geliştirilmiştir. Bunun için karmaşık bir sinir sistemine ve türümüzün evriminde görülmemiş derecede büyük bir beyne sahip olmamız gerekmiştir (Childe, 2005; Engels, 2002; Tomasello *ve ark.*, 2005; Woods ve Grant, 2003). Bu yüzden, dil gibi türe özgü sosyal yetilerimizin biyolojik tabanı, karmaşık doğası nedeniyle halen tam olarak belirlenememiş durumdadır (Chomsky, 2000).

Bu karmaşık ilişkiler konusundaki kuramı son 60 yıldır gündemde olan bilişsel-dilbilimci Chomsky (2000, 2006), sadece insan türüne özgü olan “dil”i diğer memelilerin iletişimlerinden farklı ve üstün görür. Ona göre hayvanların içgüdüsel olan iletişim davranışları doğuştan gelmekte ve insan dillerine benzer bir “anlam sorunu” taşımamaktadır. Chomsky, herhangi bir hayvan türüne özgü olan bir iletişim davranışının her durumda aynı mesajı ilettiğinin altını çizmektedir. İnsanların dil yetilerinin de doğuştan geldiğini ve dolayısıyla evrensel olduğunu iddia eden Chomsky, diğer türlerin benzer davranışlarından farklı olan insan dillerinin işaret ettiği anlamların değişkenliğinin (sabit olmamasının) bir açıklaması olarak “derin yapı” (anlamsal bilgi) kavramını ortaya atmıştır.

Dünya dillerinin benzer yapısal özelliklerine dikkat çeken Chomsky, tüm dillerin biyolojik bir temele dayanan “evrensel dilbilgisi”ne uygun “yüzey yapı”larının olduğunu vurgular. Yüzey yapı, sınırlı sayıdaki ses ile kelime-anlam zincirleri (semantik) oluşturma ve onları dizme (sentaks) kurallarından oluşur.

Chomsky'ye göre, bu biçimsel kurallar sonradan öğrenilemez, olsa olsa doğuştan getirilebilir. Deneyimler, sadece bu kuralların içeriğini doldurur. Ancak bu köktenci sonuç, herhangi bir biyolojik bulguya dayanmamaktadır. Yazar, burada birçok bilim alanında gözlendiği rapor edilen birtakım olgulara dayanarak tamamen mantıksal bir çıkarım yapmaktadır. Buna rağmen, “yüzey yapı” hakkında tutarlı ve dilbilimsel açıdan bir ölçüde haklı bir kuramsal çözümleme sunmaktadır. Yüzey yapının kurallarına kendiliğinden (üzerinde düşünmeden) uymak ile belirli anlamları işaret edebilme ve başkaları tarafından yine bu şekilde işaret edilmişleri de anlama yetimizde gramerin güçlü bir belirleyici olduğu fikri, bu yetinin (ya da bu yatkınlığı sağlayan bir dizi başka zihinsel yetinin) insan türünde doğuştan gelmiş olabileceğini düşündürmektedir.² Fakat “derin yapı” olarak tanımlanan, dili yaratıcı bir şekilde

anlama ve kullanmanın, örneğin aynı ifadeyi farklı durumlarda farklı anlayabilmenin bilişsel boyutu halen açıklanmış değildir.

Chomsky, bir insan dilinin (gramerinin), diğer türlerin iletişim yetilerinden farklı olarak, anlamları üreten "derin zihinsel yapılar" ile karmaşık ilişkiler içinde olduğunu iddia etmesine rağmen, "evrensel dilbilgisi" kuramı ile bu iddiasının altını dolduramamıştır. Chomsky (2000; Hauser, Chomsky ve Fitch; 2002), kendisine yöneltilen bu gibi eleştirileri (örneğin, Bates, 1997; Bourdieu, 1991) yanıtlamak için, "evrensel dilbilgisi" kuramı kadar kabul görmemiş olsa da bir dizi kuramsal iddia daha ortaya atmış fakat bu eleştirilere halen doyurucu bir yanıt verememiştir.

Dil yetimizin biyolojik alt-yapısı hakkındaki olgusal bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Fakat bu durum, bu yetinin kültürel ve psikolojik doğasını incelememize engel değildir. Çünkü, bir çocuğun biyolojik süreçleri, onun büyümesi ve olgunlaşmasıyla ilgiliyken; toplumsal süreçleri, kültürel davranış biçimlerinde uzmanlaşması ve yeni akıl yürütme pratiklerini edinmesiyle ilgilidir. Yani en basit gelişimsel gösterge olarak yaşı, biyolojik olduğu kadar kültürel yönleri de görülmelidir.

İnsan, türüne özgü genleri gibi, kültürüne özgü sembolik araçları da atalarından miras alır. Biyolojik adaptasyon hızının yavaş olması nedeniyle, bu sembolik araçlar, daha hızlı ve işlevsel bir kuşaklar arası ve içi aktarıma/iletişime aracı olarak, hızla değişebilen tarihi (doğal ve/veya toplumsal) koşullara öğrenme, model alma gibi yöntemlerle uyum sağlamayı, hatta bu koşulları belirlemeyi gerçekleştirmemizi sağlar. Bu nedenle sembolik araçların, tıpkı teknoloji gibi, insanın milyon yıllık çetin serüveninde bu dünya üzerinde hayatını sürdürmesinde büyük işlevi vardır (Jablonka ve Lamb, 2007).

Childe (2005), dili "insanın somutun tutsaklığından kurtuluşu" (s.19) olarak tanımlamaktadır. Dilin özünde, sınıflandırma yoluyla hem kendinden farklılaştırıp hem de kendine benzeştirerek sürdürülen soyutlama ve genelleme vardır (Foucault, 2006). Sözcükler, salt konvansiyonel simgelerdir, yani anlamları, onları kullanan toplumun üyeleri arasındaki bir tür genel anlaşma ile yapay olarak iliştilenmiştir (Mauss, 2005; de Saussure, 1985). Dil, sembolik niteliği yüzünden gerçeğin tam da kendisine uymak zorunda değildir. Dil aracılığıyla, gerçek ile işaret etme yoluyla ilişkili olan ama gerçeğin kendisinden ayrı bir "sembolik gerçeklik rejimi" kurulur (Foucault, 2006; Mauss, 2005; Wittgenstein, 1986).

Sembolik gerçeklik, gerçeğin kendisi hakkındaki söylencelerdir. Örneğin, Antik Yunan'da bir elmanın havada serbest bırakıldığında yere düşmesinin sebebi, elmanın kendi tözü olan toprakla kavuşma isteği olarak açıklanıyordu. Yeniçağ'ın

hemen başında aynı durum “kütle çekimi” ile açıklanacaktır. Her iki açıklama da aynı olgu hakkındadır. Bu açıklamaları birbirinden bu denli farklılaştıran şey ise, belirli bir kültürel sistemde dil aracılığıyla dolaşımda olan sembolik gerçeklik rejimleridir. Gerçeklik rejimi, bir kültürün üyelerinin gerçeğin karşısındaki duruşlarını belirler ve gerçeğin kendisinden bir ölçüde bağımsız bir şekilde gerçeğin ne olduğuna ilişkin kurumsal (örneğin bilimsel, ilahi, ekonomik) ilkeleri ön plana çıkarır. Bu rejimlerin ilkeleri, ait oldukları kültürlerin dillerinde sistematik olarak içerilirler.

Bir dil, dünyayı anlama çabamızda, onu temsillere ayırıp kavramlaştırmamızda, kavramlar aracılığıyla onun hakkında fikir yürütmemizde ve onun ne olduğunun veya olabileceğinin farkına varmamızda her zaman bir yol gösterici olmaktadır. Zaten bu yüzden dünyaya gelen her insan yavrusunun Amerika'yı bir daha keşfetmesine gerek kalmamaktadır.

(...) herkesin teker teker yaptığı deneyler, ihtiyaçlar veya tutkular, alışkanlıklar, önyargılar, az veya çok uyanık bir dikkat, yüzlerce farklı dil oluşturmuştur; ve bunlar yalnızca kelimelerin biçimiyle değil, her şeyden önce bu kelimelerin temsili bölümlere ayırma biçimiyle farklılaşmaktadırlar (Foucault, 2006, s.234).

Çünkü dil, şemalar kurar. Birtakım farklılıkları yok sayar, şeyleri birbirine indirger ve bunları gerçeğin kendisinde doğrudan bir temeli olmadan da yapar. Bu nedenle, farklı kültürler aynı dünyayı farklı şekillerde kavrayabilmektedirler³ (Gelman ve Kalish, 2006; Levinson, 2006; Majid ve ark., 2004; Sapir, 1921; Tomasello, 2009). Şeylerin bilgisi, doğrudan şeylerin kendisine başvurularak değil, halihazırda bulunan kavramsal bir ağ kullanılarak edinilir (“zımni kuram,” Kuhn, 2000; “zihinler toplumu,” Nelson, 2005). Bu kavramsal ağ, konuşmacı ile dinleyiciyi içine alan “gerçeklik rejimi”nin ta kendisidir ve insanlar arasındaki iletişimde yer alır.

Sadece bir kişinin olan bir dil, dil değildir. İletişim, dilin başlıca niteliğidir. Çünkü dil, belirli bir şekilde inşa edilmiş olarak devralınan ve inşa edilerek aktarılan, her iletişim anında kültürel varoluşu yeniden inşa eden en yaygın toplumsal etkinlikler (Sapir, 1921). Bu nedenle, belirli sosyal etkenler bir dili kazanma sürecimiz üzerinde her zaman etkilidir: “(1) Bir kelimenin birikmiş kullanımlarının tarihi, (2) o kelimenin göstergesinin belirlenmesinde uzmanların rolü ve (3) kelimeyi kullanma yetimizin bir bölümünü oluşturan belli [*toplumsal*] bilgileri zorunlu olarak edinmemiz” (De Landa, 2006, s.247), dil kazanım sürecinin sosyal yönleridir. Böylece konuşmacıların birbiri üzerine kurduğu sosyal ve

iletişimsel baskılar (Durkheim, 2006a) nedeniyle değişik oranlarda paylaşılabılır bir "dil evreni" oluşturulur.

Dil evrenlerinin oluşumu, "sentetik" ve "analitik" kavramlarıyla sınıflanmaktadır. Her dil, sentetik bir doğaya sahiptir. Dilin sentetik doğasında "tek tek bütün sözcükler beraberlerinde, başka sözcüklerle bir arada bulunma sıklıklarına ilişkin bilgi taşır, böylece belirli bir kelime bir cümleye eklendiğinde bu bilgi ardından gelebilecek kelimeye ya da kelime türüne ilişkin bir talepte bulunur" (De Landa, 2006, s.280). Dolayısıyla, sentetik özellikler taşıyan dillerde her kelime bir dizi gramatik işarete (ekler gibi) sahip hale gelmiştir.

Sentetik diller, tarih içinde baskın hale gelen bazı siyasal kurumların (özellikle ekonomi) belirlediği insanlar arası ilişkilerdeki yeni çerçevelere uyum göstererek bu özelliklerini büyük oranda kaybetmişlerdir. Kelimelerdeki gramatik işaretlerin kaybolduğu dillerde, kelimelerin belirli bir anlamı oluşturmak üzere nasıl dizileceğine ilişkin soyutlamalara (gramer kurallarına) ihtiyaç duyulmuştur. Hatta bu yüzden, kendi başına bir anlamı olmayan ama gramatik bir işlevi olan aracı-sözler oluşmuştur. Sentetik özelliklerini yitiren bu yeni mantıksal, ekonomik ve kurallı dillere analitik diller denilmektedir (örneğin uluslararası İngilizce) (bkz. De Landa, 2006, s.254 v.d.).

Sentetik diller (daha çok bölgesel-geleneksel lehçeler), "seçilim, klişe ve konuşma" merkezli olmakla tanımlanırken; tarihsel olarak daha geç ortaya çıkan analitik diller (daha çok ulus-devletlerin resmi-akademik dilleri), "semantik-sentaktik ayrımı ve yazı" merkezli olarak tanımlanmaktadır. Sentetik diller, dil olgusunun kültürel gelenekler ve karmaşık koşulların gibi psiko-sosyolojik boyutlarını göz önüne sererken; analitik dillere bakıldığında, dil, mantıksal bir formül gibi görünür. Ancak her iki dil yapısı da zaman içindeki maceraları itibarıyla ait oldukları kültürlerin ürünleridir. Kültürlerin dünya görüşleri ile dillerinin yapıları arasındaki bu yakın bağ oldukça anlamlıdır.

Tamamen *kültürel* (zihinler-arası) *kaynaklı* bir etkinlik olarak tanımladığımız "dil, istemli olarak üretilen bir simgeler düzeni aracılığıyla düşünce, duygu ve isteklerin bildirilişinde kullanılan, içgüdüsel olmayan, yalnızca insana özgü bir yöntemdir" (Sapir, 1999, s.53). İnsanın konuşmayı öğrenmesinin gerekliliği, sözcüklerin anlamının sosyal-kurgusal olması, yani içgüdüsel olmaması yüzündendir (Childe, 2005; Sapir, 1921). Ayrıca, dışarıdan -ama kendine mal edilerek- öğrenilmesi gereken dil, öğrenilen diğer tüm kültürel şeylerin öncelidir. Yani dil, her epistemolojik çabanın *a-priori*'sidir. Dünya, dil aracılığıyla paylaşıp anlaşılabilir hale gelmektedir.

2. Bakhtin: Anlam ve Konuşma

Dilbilimin kurucusu olan Saussure (1985), bu bilimin nesnesini tanımlarken “söz” ile “dil”i birbirinden ayırmıştır. Ona göre söz, bireysel; dil ise toplumsaldır. Dilbilimin konusu “dil”dir. Dil, bir göstergeler sistemidir. Bir gösterge, gösteren olan ses ile gösterilen olan kavramdan (fikirden) oluşur. Gösteren ile gösterilen arasındaki dilsel ilişki tamamen kurmacadır, keyfidir. Bunlar arasındaki ilişkiyi kültür düzenler. İşaretlerin tutarlı bir yapı gösteriyor olmasının nedeni de, genel bir içkin yasaya dayanıyor olmalarından değil, üzerinde uzlaşmış aşkın bir kültürel temsil sistemine dayanıyor olmalarındandır (Foucault, 2003). Yapısalcı ekole göre kültür, politik olarak meşru ve sarsılmaz bir ortak günlük hayat düzeni kurar ve bireyden üstündür. Böylece dil, Saussure (1985) tarafından bireysel ve tarihsel olandan ayırıştırılmış, dinamik bir hali olmayan, eşsüremlî (synchronique) bir yapı biçiminde tanımlanmıştır.⁴

Saussure, dilbilimi alanının özgün nesnesi olarak tanımladığı dili toplumların tarihinden ve kişilerin konuşma ediminden soyutlamıştır. Onun bu yaklaşımı, 20. yüzyılın başında genel kabul görmüş ve ekolleşmiştir. Fakat bir edebiyat kuramcısı olan Bakhtin, çağdaşları olan Rus biçimcilerinin Saussure’cü tarzını eleştirmiştir. Ona göre, dil eşsüremlî bir yapı şeklinde tanımlanabilse bile, dilin canlı ve dinamik yüzü görmezden geldiği için eksik, hatta yanlış bir yaklaşıma neden olmaktadır. Yani dili sınırları belirli bir proje (eşsüremlî, synchronic) halinde değil, sınırları belirsiz, devingen, değişken, canlı bir süreç (artsüremlî, diachronique) halinde ele almak gereklidir. Bakhtin’in bu yaklaşımı, dilin psikolojik, sosyolojik ve tarihi boyutlarını tümünü birden değerlendirmeyi önermektedir.

Bakhtin’e (1981, 1986, 1999) göre de dil göstergelerden oluşur. Ancak bir göstergeyi oluşturan gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki sürekli değil süreksizdir, yani değişkendir (ayrıca bkz. Vygotsky, 1999). Bu ilişkiyi geçici olarak belirleyen şey, belirli bir bağlamın somut evrenidir. Bir bağlam içinde karşılıklı konuşmalar sürdüren aktörler, karşılıklı olarak kullandıkları gösterenleri tanımladırlar. Ancak konuşmacının bir gösteren ile neyi gösterdiğini anlamak, göstereni tanımaktan (algılamaktan) farklı bir süreçtir. Bir göstereni bir gösterilene bağlayan süreç, bir bağlam içinde karşılıklı bir halde sürdürülen konuşma edimine bağımlıdır. Konuşma sırasında birçok gösterge kullanılır. Her bir göstergeye anlamını veren şey, konuşma sırasında belirli bir akışla ortaya çıkmış olan diğer göstergelerle kurduğu ilişkidir (Sapir, 1921). Bu ilişki kurma edimi, bir göstergeye başka bir gösterge ile cevap veren aktörler olarak hem konuşmacı hem de dinleyicinin karşılıklı niyetleriyle belirlenir. Niyet okuma edimi, karşıdakinin gerçek niyetinin türevini almaya, onu

yorumlamaya neden olur. Bu yorum ise, geçici bir ön-anlama (ön-yargı) olarak (Carruthers, 2009), o kişinin karşısındakine verdiği diyalojik (çok sesli, karşılıklı, diyaloga dayalı) bir cevaptan başka bir şey değildir. Bu yüzden, Bakhtin'e göre dil, konuşurken de dinlerken de hatta okurken bile, seçilegelen göstergeler arasına cevap verici anlamlar yerleştirmek işidir. Böylece Saussure'ün "dil" ile "söz" arasında yaptığı ayırım geçersizleşmektedir (Bloom, 2000).

Saussure'cü açıdan "dil"de belirli bir anlam (gösterilen), belirli bir kelimeye (gösteren) bağlıdır. Oysa sözcü, iletişim düzeyindeki konuşmaya aittir, konuşmacı tarafından üretilen mesajdır. Biçim aynı olsa bile zaman, yer ve kişiye göre belirli bir kelimenin işaret ettiği anlamlar değişecektir. Hatta bir dilbilim birimi olarak "bir konuşmanın akışı içinde konuşmacının ürettiği söz" diye de anlaşılabilen "sözcü" kavramı yerine, dilin eylem yönünü daha belirgin olarak işaret etmek üzere "sözceleme" kavramı kullanılmaktadır. Sözceleme, bir sözcenin belirli bir bağlamda özel olarak üretilmesi işidir. Bu nedenle, belirli bir anlamı ifade eden bir sözcenin başka durumlarda da bir ölçüde tekrar üretilebilirliği kabul edilirken, belirli bir bağlamda oluşturulan karşılıklı anlam örgüsünün bir yerini işaret eden bir sözceleme anı tekrar üretilemezdir (Bakhtin, 1986).

Bakhtin'in dili sadece öznel bir anlam verme oyunu olarak ele aldığı düşünülmemelidir. Çünkü bir gösterge, belirli bir zamanda ve belirli bir kültürde dolaşımda olan bir gösterenin, belirli bir bağlamda kullanılması sonucunda neyi gösterdiğinin en az iki kişi arasındaki yorumlanışı olarak öznellik sınırlarını aşar ve paylaşılabilen bir nesnellik haline gelir (Mead, 1972). Dolayısıyla Bakhtin için, dilin esas çekirdeğini sözel etkileşimler oluşturur. Ayrıca, kullanımı itibariyle öznel arasındaki sınırları aşan dil, öznelarası alanı oluşturan ve sürdüren kültürel ve tarihsel bir pratiktir (Bakhtin, 1981, 1986, 1999). Çünkü konuşma, bir kişinin edimi olarak görünse de, dinleyicisinden referans almak zorundadır (ilişkiselik). Bu yüzden konuşma, sosyal bir etkinliktir ve toplumsal kurallarla sarmalanmıştır (Sapir, 1921).

Günlük konuşmaların sentaktik ve semantik olarak Saussure'cü (ve Chomsky'ci) anlamda "dil dışı" göründüklerine dikkat çeken Wittgenstein (1986) da dili, "kelimeleri kombine etme" oyunu (eylemi) olarak tanımlar. Ona göre de dile anlam yüklemek, konuşma ediminden ayrılamaz bir iştir.

Lacan da, *anlamları oluşturan kelimeler değil konuşmadır*, der. Konuşma, toplumsallığı (yasa ve yasakları da) taşır. Dili aracılığıyla (konuşarak) toplumsal düzene katılacak olan insan yavrusu, daha farkındalığının olmadığı bir evrede bu aşkın simgesel düzen tarafından biçimlendirilecek, bu sistemi içselleştirecektir. Lacan'a göre insan yavrusu, böylece biyolojik bir canlı olmaktan öteye, düşünebilen

bir canlı, bir “özne” olmaya geçecektir. Lacan, “özne”nin kültürel bir kod olarak çocuğa sonradan kodlandığını düşünür. “Özne” kavramı, kendini simgesel sistemdeki bir gösteren (isim) olarak bulur: Özne, dilde var olur. Onu ayırt eden başat niteliği konuşabilmesidir. Saussure, dil ile sözcüyü ayırıp dilin bizim dışımızda olduğunu savunurken; Lacan’a göre, günlük konuşma diline gömülü bir kendiliğimiz vardır (Grigg, 2008).

“Kendiliğimiz” veya kendiliğimize ilişkin “bilincimiz” dediğimiz şeyler, dil aracılığıyla durmaksızın içselleştirip dışsallaştırdığımız ve başkalarıyla da ortaklaştığımız kavramsal kaynakların kendimize mal edilmesinden ibarettir (Bakhtin, 1981). Örneğin, Marx ve Engels (2004), “dil, bilinç kadar eskidir” derler:

Dil, öteki insanlar için de var olan, ve o halde benim için de var olan ilk, pratik, gerçek bilinçtir ve, tıpkı bilinç gibi dil de, ancak, diğer insanlarla karşılıklı ilişki kurma gereksinmesiyle, zorunluluğuyla ortaya çıkar (s.35).

Bu noktada, Marx ve Engels, Bakhtin, Wittgenstein ve Lacan arasındaki benzerlikler çarpıcıdır. Hepsi birden dili, Saussure gibi bağlamından soyutlanmış bir işaretler sistemi ya da Chomsky gibi salt zihinsel bir ürün olarak ele almamakta, psiko-sosyolojik bir fenomen olarak değerlendirmektedirler. Bourdieu (Bourdieu ve Wacquant, 2007), “dil, dilbilimsel çözümleme için değil, konuşmak için, uygun zamanda konuşmak için yapılmıştır” (s.136) diyerek, Saussure’cü geleneğin dili işlevinden mahrum bırakma hatasını yaptığını dile getirmektedir.

Bakhtin’e göre dilin işlevi ideolojiktir. Buradaki “ideoloji” kavramı ile daha önce ifade ettiğimiz “sembolik gerçeklik rejimi” aynı anlamı taşımaktadır.

Dil, nesnel gerçekle ilişkili, *açıkçası nesnel gerçeğe duyarlı olan ama birebir bağımlı olmayan* (abstract objectivism), bir sınıflamalar bütünü kurar (Foucault, 1999). Nesnel gerçek, kendisine yönelik bir “gerçeklik ilkesi” oluşturulmak üzere belirli kategorik göstergeler şeklinde, dil(ler)de temsil edilir (De Landa, 2006). Bilimsel kuramlardan dinlere, ekonomiden politik rejimlere değin, tüm epistemolojik çabaların doğası budur: Gerçeklik ilkelerini ve bu ilkeler arasındaki ilişkileri yaratmak (Foucault, 2006). Bu şekilde beliren bir “gerçeklik ilkeleri sistemi,” aslında tam bir statik sistem denemeyecek şekilde zaman içinde kararsızlaşır/dengesizleşir. Ancak belirli bir noktada ele alındığında ise bir sistemmiş gibi görünen, kesintili kavramlar akışı halinde ortaya çıkan *sosyal simülasyonlar* sunar. Yani nesnel gerçek parçalarının birtakım parametrelerine (özellikler) kurumsal düzeyde işaret eden, geçerli bir genelleme yapılabilmesi için sadece bu parametreleri gerekli kılan iletişimsel bir soyutlama sistemi oluşturur (De Landa, 2006). Bu soyutlama, şeylere bir düzen atfeden bir söylem aygıtı olarak dilin

karakteristik özelliğidir. Dil, tam da bu yüzden, düşüncelerimizi örtük bir şekilde biçimlendiren kültürel bir teknolojidir (Deleuze, 2008).

Gerçeklik ilkeleri, dilde kavramlaştıkları zaman insanlar arasında dolaşıma girerler. Bu ilkeler ve ilişkilerinin sistemleşmesini dinamik hale getiren ise Bakhtin'ci anlamda konuşma, yani iletişimdir. Çünkü dil, hem hepimizin ortak dilidir, hem de hepimizin kendi (özel) dilidir (Bakhtin, 1981). Bir gerçek parçasını simüle eden herhangi bir gösterge, üzerinde konuşulduğu anda en az iki bakış açısının temsilleri ve niyetleri üzerinden yeniden yorumlanacak ve yeni anlamlar kazanacaktır. Bu tekrar anlamlandırma işi, *simülasyonun simülasyonunu*, yani *simülakrı* oluşturacaktır (ayrıntılı bir tartışma için bkz. Baudrillard, 2003). Hatta bu simülakr (temsilin temsili), konuşmacının dinleyiciye bir cevabı olarak iletişime sokulduğunda ise simülasyonu etkileyecek ve değişime uğratacaktır. Dilin dinamik olmasının nedeni işte bu döngüdür.

Sonuç olarak, Bakhtin'in dilin işlevi diye ifade ettiği "ideoloji" kavramına bir açıklama getireceğini düşündüğümüz "simülakr"ı ele alıp tanımladığımızda, "dil" dediğimiz şey, büyük ve karmaşık bir "temsiller, kurumlar ve zihinler" şebekesi meydana getirmektedir. Böylece, Bakhtin tarafından, (1) "dilnin soyut makinesinin modelini, bireylerin beyinlerinde vücut bulan otomatik bir mekanizma olarak değil, insanların kolektif etkileşimlerinin dinamiklerini yönlendiren bir şema olarak çizmek" ve (2) "tarihsel [*kültürel*] süreçlere daha temel bir rol" (De Landa, 2006, s.279) vermek dilbilim alanına önerilmiştir.

3. Vygotsky: Konuşma ve Düşünme

Vygotsky (1978, 1999), doğuştan gelen ve dışsal uyaranlar tarafından kontrol edilen temel zihinsel süreçlerin (bellek kapasitesi, dikkat gibi), sosyal olarak anlamlı eylemler (Tätigkeit) aracılığıyla niyetli (intentional) yüksek zihinsel süreçlere (üstbellek, seçici dikkat gibi) dönüştürüldüğünü düşünür. Jestler, dil, işaretler sistemi gibi psikolojik araçlar, tıpkı fiziki kültürel araçlar gibi (balta, saban, bilgisayar v.b.), doğa üzerine kontrol kurucu olan davranışsal ve bilişsel süreçlerde yer alır ve var olurlar. Bu psikolojik araçların tümü toplumsal kökenlidir ve insanın potansiyel güç ve yetilerini yüksek zihinsel (bir bakıma kültürel) süreçlere dönüştürmeye aracılık ederler. Kültürel araçlar ve yapılar, hayat boyunca yüksek zihinsel süreçlerin oluşumun(d)a dönüşüp dururlar. Diğer taraftan, doğal süreçler de, kültürel süreçlere dönüşür, adeta bir akış halinde yer değiştirirler (aufgehoben).

Vygotsky (1978, 1999), Marksist felsefeden (örneğin, Marx, 2005) yola çıkarak, kişinin gelişiminin üç alanını belirlemiştir: Filogenezis (türün evrimi), ontogenezis (bireyin gelişimi) ve kültür (semboller ve kurumların tarihi). Filogenezis, insanın biyolojik tarihi; kültür ise toplumsal tarihidir. Bu iki ontolojinin iki farklı kökenden gelip birbiri içinde dolanmaları sürecine ontogenezis denir. Bu diyalektik aracılık (mediation) anbean gerçekleşir. Vygotsky'nin bu anlık değişimlere verdiği isim ise mikrogenezistir. Bir tarafta nörolojik düzeyde anlık değişimler, bir tarafta tarihsel olarak belirlenmiş kurumların dayanıklılığı ve diğer tarafta akışın çok ağır olduğu evrimsel oluş süreci aynı anda birbiri içinde vuku bulur. İnsan, işte bu gerilimde çatışmalar yaşar ve dönüşür. Vygotsky, bu sürece “gelişim” der (benzer açıklamalar için ayrıca bkz. Mead, 1972).

Vygotsky'ye göre, toplumsal alandan bireye nüfuz eden, bireyin etkin olarak içselleştirdiği ve bu alanda eyleyişlere aracılık edici fiziksel ya da anlamsal araçlar, ister istemez insanın zihinsel süreçlerine şekil vermektedir. İnsan zihninin yüksek süreçleri, sosyal süreç ve etkileşimlerde kendisini göstermektedir. Bu yüzden, toplumsal gerçekliğe aracılık eden araçlar salt psikolojik olamazlar. Vygotsky (1978), bir toplumsal olgu olarak “zekâ”nın sadece bireysel bir alana hapsedilerek ölçülmesine bu nedenle karşıdır. Zeki olma, politik olarak doğruluğu (geçerliliği) belirleyen kültürel anlam evrenine, yani hâlihazırda kurulmuş normatif bir sistemin içine katılmak, buna en uygun tarzları ödünç almak ve en etkili eylemlerde bulunmaktır. Kuşkusuz bu, diğer toplumsal aktörlerle etkileşimler olmadan imkânsızdır.

Çocuklar, kültürlerinin “konuşma tarzlarını” (Bakhtin, 1986), yani sosyal konuşma üsluplarını, hem yetişkinler hem de akranlarıyla sürdürdükleri etkileşimleri sırasında aktif olarak kullanarak benimserler (Bloom, 1998; Tomasello ve ark., 2005). Çocuklar, konuşmaya başladıklarından okulöncesi dönemin sonuna değin bu konuşma tarzlarını ilkin salt sosyal pragmatik, daha sonra gitgide daha özel (egosantrik) hale dönüşen konuşmalarında kullanırlar.

Okulöncesi dönemin konuşmalarının karakteristiği egosantrik olmasıdır. Egosantrik konuşma, Piaget'e (2005) göre çocukların otistik düşünme süreçlerine ilişkin yaygın bir fenomenidir ve sosyal düşünceleri geliştikçe aslen hiçbir işlevi olmayan bu konuşma tarzı kaybolup gidecektir. Ancak Vygotsky bu konuda Piaget ile hemfikir değildir. Vygotsky'ye (1999) göreyse egosantrik (özel) konuşma, çocuğun kendi kendine (diyalojik bir halde, Bakhtin, 1981, 1999) sürdürdüğü işlevsel bir konuşma türüdür. Özel konuşma, çocuğun zihinsel süreç ve işlevlerinin dışavurumudur.

Çocuklar, kendi kendilerine özel konuşmalar yaptıkları sırada kavramları, terimleri, kelimeleri kullanırlar. Bu kelimelerin anlamları daha çok kendiliğindendir, çocuğun özel deneyimleri ile anlamlanmışlardır (Vygotsky, 1999). Worf'un (1956) İngiliz ampirist felsefesine gönderme yaparak belirttiği üzere, kelimeler her insanın deneyimleri bağlamında öznel çağrışım bağlarıyla anlamlanır. Çocuklar için kelimelerin anlamı pratik deneyimlerinden süzülür, bir nevi öznel (Gelman ve Kalish, 2006). Ancak, unutmamalıdır ki, çocuklar için kelimelerin ilk işlevi iletişimseldir ve onların sözcelerinin başlıca özelliği iletişilebilirliktir (Bloom, 1998). Bu yüzden bir kelimenin anlamı, en azından iki kişi arasında paylaşılabirliği karşılamak zorunda olduğu için nesnel, niyetsel, bildirici, ifade edicidir.

Bağımsızlaştırma (decontextualisation), bağlamdan bağımsız olarak kültürel sembol ve işaretleri kullanma kapasitesidir. Düşünme süreçleri ve işlevlerinin bağamsızlaştırılması, başka bir kültürel bağlam olan okul gibi kurumlarda öğrenilen ve kendiliğinden (sezgisel, öznel) kavramlar üzerine yapılandırılan "bilimsel kavramlar" (Vygotsky, 1999) ile mümkün olur. Bilimsel, *yani toplumsal dil evreninin nesnel genel geçerliğine uygun* kavramlaştırmalar, kavramların o dil ve kültür evreni içinde politik olarak doğru bir şekilde genellenmesini sağlarlar (Wertsch, 1993). Soyutlamalar, önce bağlamlara göre sınıflanır. Ancak nesnel soyutlamalar yapıldıkça bu sınıflamalar arasında bağlamsal olmayan kurgusal bağlar da kurulur. Kendiliğinden (öznel) kavramlar, bilimsel (nesnel) kavramlara dönüştürüldükçe bağlamdan kopar, çocuğun somut deneyim ve bağlamlarından bağımsız olan genel bir formel sisteme aktarılırlar (ayrıca bkz. Mead, 1972).

Kısacası; her nesnel (bilimsel) kavramlaştırmının öncülü, bir öznel (kendiliğinden) kavramlaştırmadır. Genelleşmiş anlamları olan nesnel kavramlaştırmalar, bağlamsal anlamları olan öznel kavramlaştırmaların kararlı, mantıklı, soyut, genellenmiş ve dar bir alanını oluşturur.⁵

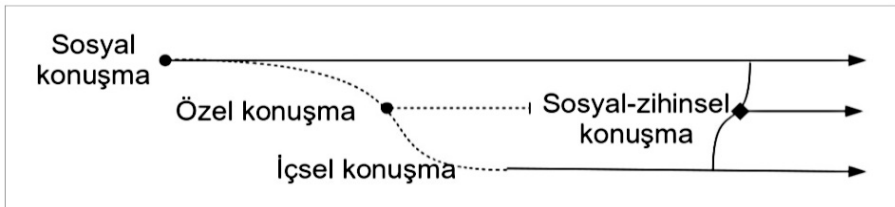
İçsel konuşma, akıp giden bir monolog değil, kesintili bir diyalog özelliği taşır (Bakhtin, 1981, 1999; James, 1992; Mead, 1972; Vygotsky, 1999). James, Mead ve Bakhtin, kendi eserlerinde bir içsel konuşmanın hiçbir zaman tam bir monolog olmayacağını belirtmişlerdir. James (1992) ve Mead (1972), içsel konuşmayı "I" (bilen ben) ve "me" (bilinen ben) arasındaki çift sesli bir konuşma olarak; Bakhtin (1981) ise, çok sesli (polifonik) ve karşılıklı cevap verici tarzda, yani diyalojik bir konuşma olarak tanımlamıştır. Yani içsel konuşmalar, başka biri ya da birileriyle konuşmuş gibi, birilerine sorular sorup cevaplar vermiş gibi ama kendi kendine sürdürülmektedir (Ferryhough, 2009; Vygotsky, 1999). Antropoloji ve kültürel psikolojinin işaret ettiği gibi, içsel konuşmalar, kültürel yapı ve süreçlerin izlerini taşımaktadır (Wertsch, 1993). Ayrıca, bu içsel diyalogda

iletişimsel ve sözel kelimeler değil, bu kelimelerin bağlamsızlaştırılmış ve soyutlanmış anlam ve imajları yer almaktadır (Vygotsky, 1999).

Proksimal gelişim alanı; çocuğun “bağımsız problem çözme ile belirlenen aktüel gelişim düzeyi” ile “bir yetişkinin gözetim ve denetimi altında ya da daha yetkin bir akranla işbirliği içinde o problemi çözme ile belirlenen potansiyel gelişim düzeyi” arasındaki uzaklıktır (Vygotsky, 1978, s.86). Çocuğun kişisel gelişimi bu uzaklık içinde seyreder.

Literatürde proksimal gelişim alanındaki etkileşimleri tanımlamak üzere “yapı-iskelesi” (Wood, Bruner ve Ross, 1976) veya “köprü kurmak” (Rogoff, 1990) gibi kavramlar önerilmiştir. Vygotsky’nin bu kuramsal yaklaşımı, araştırılabilir olması için uygun şekilde operasyonelleştirilmeye çalışılmış ve günümüzde neredeyse her tarzdaki etkileşime genellenerek özgün anlamını yitirmiştir (Puntambekar ve Hubscher, 2005). Bu konuda güncel literatürdeki tüm çalışmaların ortak noktası, bir görev esnasında ortaya çıkan etkileşimsel oluşumun (mikrojenesis), bireyin o görevi doğru ya da yanlış sonuçlandırmasından daha önemli olduğu ve bilişsel gelişim hakkında dikkate değer bilgiler verdiğidir. “Proksimal gelişim alanı” kavramı, ancak Vygotsky’nin kuramının bütünlüğü düşünüldüğünde gerçek anlamını bulacaktır. Vygotsky (1978, 1999), bu kavramla, sadece çocuğun desteklendiğinde ve desteklenmediğinde neler yapabileceğine odaklanmamıştır. O, ancak çocuk-başka biri ve bağlamın etkileşimlerinin bütünü değerlendirildiğinde çocuğun akıl yürütmelerinin asıl anlamı ortaya çıkacaktır, demektedir. Çünkü çocuk, hiçbir zaman bir boşlukta bulunmaz (Rogoff, 1990).

Bu bütünlüklü etkinlik, çocuğun proksimal gelişim alanında sürdürülmelidir. Böylece, yetişkin tarafından çocuğa, belirli anlamsal bilgiler, problem çözme işlemleri ve üstbilişsel stratejiler gibi kültürel düşünme araçları kazandırılır. Bir kuşaktan diğerine kültürel olarak aktarılan bu bilişsel düzenleme yetileri, çocuk-yetişkin konuşmalarının ürünleridir (Ferryhough, 2009).

Şekil 1. Konuşmanın Dört Tarzının Gelişimi

Özetlersek; Vygotsky'e (1978, 1999) göre, başlangıçta salt sosyal (dışsal) olarak temsil edilen bir etkinlik (konuşma), içsel olarak yeniden yapılandırılmaktadır (düşünme). Çocuklukta düşünme ve konuşma ilkin paralel olsa da birbirlerine sistematik bir yarar sağlamazlar. Başlangıçta düşünme sözlü değildir, konuşma ise zihinsel değildir. Bunlar sonradan birleşmekte ve sözlü düşünme (yüksek zihinsel süreçler) ortaya çıkmaktadır (bkz. Şekil 1).

Kavramlar, dil ve toplumsal söylem formları, yüksek zihinsel süreçlere zorunlu olarak aracılık eder (mediate). Bu aracılık, içsel diyalojik konuşma ile cereyan eder (Ferryhough, 2009). Dil, toplumsal bir iletişim aracı olduğu kadar, çocuğun zihinsel süreçlerini yükseltmesi için gerekli olan zihinsel bir araçtır da (Tomasello ve ark., 2005). "İster seslendirilmiş ister sessiz olsun, sözcüklerin yardımı olmaksızın karmaşık ve uzun düşünceler silsilesini sürdürmek, sayılar olmaksızın uzun bir hesaplamanın yapılmasından daha olası değildir"⁶ (Darwin, 2009, s.77; ayrıca bkz. Sapir, 1921).

Zihnin kültürle olan ilişkisi, kültürün de zihinle olan ilişkisine denk gelir: Binlerce yıldır, insan zihni kültürlenirken, kültür de zihinselleşmiştir. Bunun en yaygın örneği ise "dil"dır. Dil, insan zihni ile kültür arasındaki, bir insan zihni ile başka bir insan zihni arasındaki, insan zihni ile dünya arasındaki ilişkilere aracılık eder. Zihin, dil aracılığıyla kültürel bir gelişim ivmesi olan yüksek zihinsel süreçlere ulaşır. Dil ise zihnin aracılığıyla tarihsel bir gelişim ivmesi olan karmaşık kültürel süreçlere ulaşmıştır. Buradaki yüksek zihinsel süreçler ile karmaşık kültürel süreçlerin kesişim noktalarından biri "anlam" sorunudur.

Dipnotlar

¹ Piaget'nin, Genetik Epistemoloji Kuramı ile kültürel yapılar ve toplumsal değişim arasındaki ilişkileri tartıştığı, ilk basımı 1965'te yapılan "*Études Sociologiques*" adlı eseri hakkında bir inceleme için bkz. Kitchener, 1991.

² Doğuştan getirildiği ve dil üzerine özelleşmiş olduğu iddia edilen "evrensel dil (gramer) aygıtı"nın varlığını kanıtladığı düşünülen olguların hepsinin genel öğrenme kuramları ve biliş, bellek, algı, dikkat gibi zihinsel yetilerimizle de açıklanabileceğini, dil öğreniminin altında aslında bu genel yetilerin yattığını ve bunların sadece dile özgü olmadıklarını ortaya koyan görüşler de söz konusudur (örneğin, Bates, 1997).

³ Şu anda dünya üzerinde 6000'den fazla doğal dilin konuşulduğu bilinmektedir.

⁴ Saussure, dilbilimdeki yapısalcılığın da kurucusudur.

⁵ Piaget (2005), bu iki kavramlaştırma sürecini birbirinden bağımsız süreçler olarak tanımlamaktadır.

⁶ Çeviri bana aittir.

KAYNAKLAR

- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich. *Problems Of Dostoyevsky's Poetics*. (Çev. C. Emerson). London: University Of Minnesota Press, 1999.
- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich. *Speech Genres And Other Late Essays*. (Çev. V. W. Mc Gee). Austin: University Of Texas, 1986.
- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich. *The Dialogic Imagination*. (Çev. C. Emerson M. Holquist). Austin: University Of Texas, 1981.
- Bates, Elizabeth. "On Language Savants And The Structure Of The Mind". *International Journal Of Bilingualism* 1.2 (1997): 163-179.
- Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. (Çev. O. Adanır). İstanbul: Doğu-batı, 2003.
- Berger, Peter L, ve Thomas Luckmann. *The Social Construction Of Reality: A Treatise In The Sociology Of Knowledge*. Ny: Anchor Books, 1966.
- Bloom, Lois. "Language Acquisition in its Developmental Context". *Handbook Of Child Psychology*. Ed. Damon, W. New York: Jonh Wiley And Sons Inc, 1998. 309-370.
- Bloom, Paul. *How Children Learn The Meanings Of Words*. Cambridge: The MIT Press, 2000.
- Bourdieu, Pierre, ve Loïc Wacquant. *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (Çev. N. Ökten). İstanbul: İletişim, 2007.
- Bourdieu, Pierre. *Language And Symbolic Power*. (Çev. R. Adamson). Oxford: Basil Blackwell, 1991.
- Carruthers, Peter. "How We Know Our Own Minds: The Relationship Between Mindreading And Metacognition". *Behavioral And Brain Sciences* 32 (2009): 121-138.
- Childe, Gordon. *Tarihte Neler Oldu*. (Çev. M. Tunçay, A. Şenel). İstanbul: Alan, 2005.
- Chomsky, Noam. *Language And Mind*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Chomsky, Noam. *New Horizons in The Study Of Language And Mind*. New York: Cambridge University Press, 2000.
- Darwin, Charles. *The Descent Of Man*. İnternet: Digireads.com, 2010. E-kitap.
- de Landa, Manuel. *Çizgisel Olmayan Tarih: Bin Yılın Öyküsü*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Metis, 2006.

- de Saussure, Ferdinand. *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev. B. Vardar). Ankara: Birey ve Toplum, 1985.
- Deleuze, Gilles. *Ampirizm ve Öznellik*. (Çev. E. Erbay). İstanbul: Norgunk, 2008.
- Durkheim, Emile. *İntihar*. (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem, 2002.
- Durkheim, Emile. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (Çev. C. Saraçoğlu). İstanbul: Bordo-siyah, 2006a.
- Durkheim, Emile. *Toplumsal İşbölümü*. (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem, 2006b.
- Engels, Friedrich. *Doğanın Diyalektiği*. (Çev. A. Gelen). Ankara: Sol, 2002.
- Fernyhough, Charles. "Dialogic Thinking". *Private Speech, Executive Functioning, And The Development Of Verbal Self-regulation*. Ed. A. Winsler, C. Fernyhough. New York: Cambridge University Press, 2009. 42-52.
- Foucault, Michel. *Bilginin Arkeolojisi*. (Çev. V. Urhan). İstanbul: Birey, 1999.
- Foucault, Michel. *Ders Özetleri*. (Çev. S. Hilav). İstanbul: Yky, 2003.
- Foucault, Michel. *Kelimeler ve Şeyler: İnsanbilimlerinin Bir Arkeolojisi*. (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge, 2006.
- Gelman, Susan A ve Charles W Kalish. "Conceptual Development". *Handbook Of Child Psychology (Volume 2)*. Ed. W. Damon, R. M. Lerner. New Jersey: Jonh Wiley And Sons Inc, 2006. 687-733.
- Grigg, Russell. *Lacan, Language And Philosophy*. Ny: State University Of New York Press, 2008.
- Hauser, Marc D, Noam Chomsky ve W. Tecumseh Fitch. "The Faculty Of Language: What Is It, Who Has It, And How Did It Evolve?". *Science* 298 (2002): 1569-1579.
- Jablonka, Eva, ve Marion Lamb. *Evrimin Dört Boyutu*. (Çev. M. Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2007.
- James, William. *Writings 1878-1899*. New York: The Library Of America.
- Kitchener, Richard F. "Jean Piaget: The Unknown Sociologist?". *The British Journal Of Sociology* 42.3 (1991): 421-442.
- Kuhn, Deanna. "Metacognitive Development". *Current Direction in Psychological Science* 9.15 (2000): 178-181.

- Labov, William. *The Social Stratification Of English in New York City*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Levinson, Stephen C. "On The Human 'Interaction Engine'". *Roots Of Human Sociality: Culture, Cognition And Interaction*. Ed. N. J. Enfield, S. C. Levinson. Oxford: Berg, 2006. 39-69.
- Majid, Asifa Vd. "Can Language Reconstructure Cognition?". *Trends in Cognitive Science* 8.3 (2004): 108-14.
- Mardin, Şerif. *İdeoloji*. İstanbul: İletişim, 2007.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Ed. Ankara: Bilim ve Sanat, 1999.
- Marx, Karl, ve Friedrich Engels. *Alman İdeolojisi*. (Çev. S Belli). Ankara: Sol, 2004.
- Marx, Karl. *1844 Elyazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe*. (Çev. K Somer). Ankara: Sol, 2005.
- Mauss, Marcel. *Sosyoloji ve Antropoloji*. (Çev. Ö Doğan). Ankara: Doğubati, 2005.
- Mead, George Herbert. *Mind, Self And Society*. Chicago: The University Of Chicago Press, 1972.
- Nelson, Katherine. "Language Pathways Into The Community Of Minds". *Why Language Matters For Theory Of Mind*. Ed. J. W. Astington, J. A. Baird. New York: Oxford University Press, 2005. 26-49.
- Piaget, Jean. *The Language And Thought Of Child*. (Çev. M. Gabain R. Gabain). London: Routledge, 2005.
- Piaget, Jean. *The Moral Judgment Of The Child*. (Çev. M Gabain). London: Routledge, 2004.
- Puntambekar, Sadhana ve Roland Hubscher. "Tools For Scaffolding Students in A Complex Learning Environment: What Have We Gained And What Have We Missed". *Educational Psychologist* 40.1 (2005): 1-12.
- Rogoff, Barbara. *Apprenticeship in Thinking: Cognitive Development in Social Context*. New York: Oxford University Press, 1990.
- Sapir, Edward. "Dil". *XX. Yüzyıl Dilbilimi: Kuramcılardan Seçmeler*. Ed. Vardar, B. İstanbul: Multilingual, 1999. -.
- Sapir, Edward. *Language: An Introduction To The Study Of Speech*. New York: Harcourt Brace, 1921.

- Tomasello, Michael Vd. "Understanding And Sharing Intentions: The Origins Of Cultural Cognition". *Behavioral And Brain Science* 28.1 (2005): 675-735.
- Tomasello, Michael. "Social-cognitive Basis Of Language Development". *Concise Encyclopedia Of Pragmatics*. Ed. Mey, J. Oxford: Elsevier, 2009. 958-962.
- Vygotsky, Lev Semyonovich. *Mind in Society: The Development Of Higher Psychological Processes*. (Çev. M Cole). Cambridge: Harvard University Press, 1978.
- Vygotsky, Lev Semyonovich. *Thought And Language*. Cambridge: The MIT Press, 1999.
- Wertsch, James. *Voices Of The Mind: Sociocultural Approach To Mediated Action*. Cambridge: Harvard University Press, 1993.
- Whorf, Benjamin Lee. *Language, Thought, And Reality*. Cambridge: The MIT Press, 1956.
- Williams, Raymond. *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*. (Çev. S Kılıç). İstanbul: İletişim, 2006.
- Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Investigation*. (Çev. G. E. M. Anscombe). Oxford: Basil Blackwell, 1986.
- Wood, David, Jerome S Bruner ve Gail Ross. "The Role Of Tutoring in Problem Solving". *Journal Of Child Psychology And Psychiatry And Allied Disciplines* 17.2 (1976): 89-100.
- Woods, Alan, ve Ted Grant. *Reason in Revolt: Marxist Philosophy And Modern Science (Vol. II)*. New York: Algora, 2003.